

Kyrkan, skolan och religionsundervisningen i Norge

Helena Sandberg, 11.1.2011

Källor:

Bokserie Samarbeid kirke – skole, Kristin Gunleiksrud m.fl., IKO-forlaget, 2008–2009

Föreläsning av Kristin Gunleiksrud, IKO Kirkelig pedagogisk senter

Föreläsning av Dag-Håkon Eriksen, Kirkerådet

Religionsundervisning i den offentliga skolan anno 2009 av Pamela Slotte i Finsk tidskrift häfte 3/2009

Från kyrkans dopundervisning till ett gemensamt religionsämne för alla

När skolan i Norge utvecklades var kyrkan en av de viktigaste aktörerna. Barnen skulle lära sig att läsa så att de kunde konfirmeras. Fram till år 1969 har religionsundervisningen i skolan ansetts vara en del av kyrkans dopuppföljning. I och med grundskollagen år 1969 kunde barn till föräldrar som inte var medlemmar i den norska kyrkan bli helt eller delvis befriade från religionsundervisningen om föräldrarna så önskade. Men bland annat det faktum att deltagandet fortfarande var knutet till medlemskap i kyrkan gjorde att religionsundervisningen ändå i viss mån sågs som kyrkans dopundervisning ända till år 1997. Då infördes det nya ämnet KRL (Kristendoms-, religions- och livssynskunskap). KRL skulle vara gemensamt för alla elever. I och med det försvann den tidigare möjligheten till full befrielse från ämnet.

Domen i Strasbourg

Ämnet KRL ledde till många klagomål och togs upp i alla norska rättsinstanser. Föräldrar ansåg att ämnet inte var så objektivt och neutralt som det förutsattes vara och att befrielseordningen inte fungerade som det borde. Ärendet gick vidare till den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) i Strasbourg och domen därifrån kom 29.6.2007. Domstolen utvärderade ämnet så som det framstod i läroplanen från år 1997 och det rättsliga ramverket kring ämnet som det då såg ut, även om vissa ändringar hade gjorts 2001 och 2005.

Europadomstolen fastslog att KRL-ämnet och rätten till delvis befrielse kränkte artikel 2 i det första tilläggsprotokollet till människorättskonventionen. Domen avgjordes genom en omröstning som var mycket jämn: nio röster mot åtta. De flesta som röstade för frikännande var från norra Europa medan de flesta som röstade för en fallande dom var från södra Europa, vilket visar på olika tolkning beroende på kulturella olikheter.

De överordnade principerna för KRL-ämnet ansågs vara i samklang med principerna om pluralism och objektivitet i Europakonventionen (Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, 1950). Staten kan inte hindras att ge kunskap om religioner, livsåskådningar och filosofi. Föräldrarna kan inte heller motsätta sig att sådana ämnen finns med i läroplanen. Domstolen ansåg inte att det faktum att kunskapen om kristendomen utgör

en större del av det totala stoffet än andra religioner och livsåskådningar är något problem. Faktum är att kristendomen historiskt sett har varit mycket betydelsefull i Norge. Läroplanen kan därför också i fortsättningen ha fler kunskapsmål om kristendomen än om andra religioner och livsåskådningar. Kvantiteten är alltså inget problem. Europadomstolen uttalade sig inte om namnet på ämnet.

Däremot sammanfattade Europadomstolen att det inte bara var kvantitativa utan också kvalitativa skillnader mellan undervisningen i kristendom och de andra religionerna och livsåskådningarna. Kristendomen framställdes i viss mån som "bättre" än de andra. Därmed ansågs ämnet vara i strid med Europakonventionen. Europadomstolen hade övervägt ifall de kvalitativa skillnaderna ändå kunde ha accepterats i och med möjligheten till befrielse. Men domstolen insåg att befrielsemöjligheten kräver att föräldrarna har tillräckligt god insyn i läroplanen och undervisningen, vilket är svårt att garantera. Föräldrarna kunde också tvingas avslöja sin egen tro, vilket är i strid med de mänskliga rättigheterna. Religionen framställs i hög grad som en privatsak. En viktig följd av det är att ingen ska behöva ge uttryck för vad den tror eller inte tror, om han/hon inte själv vill. Ingen ska heller tvingas framstå som ett exempel på en viss religion eller livsåskådning.

Ändringar i undervisningslagen och läroplanen

Efter detta blev det nödvändigt att göra ändringar i religionsundervisningen. Som en följd ändrades namnet år 2008 till RLE (religion, livssyn och etik), ett skolämne i likhet med alla andra som normalt ska samla alla elever. En viktig princip är att undervisningen i ämnet inte ska vara förkunnande. Den ska ge kunskap om kristendomen, andra världsreligioner och livsåskådningar samt kunskap om vad kristendomen har att säga om kulturarv och om etiska och filosofiska ämnen. Undervisningen ska bidra till förståelse och respekt och leda till dialog mellan människor med olika uppfattningar i tros- och livsåskådningsfrågor. Den ska presentera olika världsreligioner och livsåskådningar på ett objektivt, kritiskt och pluralistiskt sätt.

Läroplanerna från år 1997 var mycket detaljerade. År 2006 infördes en ny läroplan med namnet Kunnskapsløftet (Kunskapslyftet). Planerna för de olika ämnena blev mer generella och i stället infördes kompetensmål för varje årskurs. Skolorna skulle nu själva göra upp planer för hur målen skulle uppnås. I och med domen i Strasbourg ändrades inte antalet kompetensmål under de olika huvudområdena inom religionsundervisningen. Ett kompetensmål har däremot ändrats och den tidigare procentfördelningen av ämnesstoffet har tagits bort.

Den problematiska formålsparagrafen

En mycket avgörande faktor i hela processen var den s.k. kristna formålsparagrafen (syftesparagrafen) som ger uttryck för skolans grundläggande målsättning. I den gamla sägs det att grundskolan i förståelse och samarbete med hemmen ska hjälpa till med att ge eleverna en kristen och moralisk uppfostran. Problemet var kristendomens särställning och formuleringen som kunde tolkas som att alla elever i det norska skolsystemet skulle få en kristen uppfostran.

Arbetet med att ändra paragrafen inleddes år 2006 och den nya som godtogs 5.12.2008 lyder såhär (min övers.): "Undervisningen i skola och via läroavtal skall, i samarbete och förståelse med hemmen, öppna dörrar mot världen och framtiden och ge eleverna och studerande historisk och kulturell insikt och förankring. Undervisningen skall bygga på grundläggande värderingar i kristet och humanistisk arv och tradition, såsom respekt för människovärdet och naturen, på andlig frihet, kärlek till nästan, förlåtelse, lika värde och solidaritet, värderingar som också kommer till uttryck i olika religioner och livsåskådningar och som är förankrade i de mänskliga rättigheterna. Undervisningen skall bidra till att utvidga kunskapen om och förståelsen av det nationella kulturarvet och vår gemensamma internationella kulturtradition. Undervisningen skall ge insikt i kulturell mångfald och visa respekt för den enskildes övertygelse."

Det som Stortinget gjorde var att ge en särställning åt kristen tro och tradition samtidigt som man visade att alla religioner har lika värde och alla måste mötas med respekt.

Befrielse som en mänsklig rättighet och en pedagogisk möjlighet

Rätten till befrielse är knuten till alla ämnen och hela skolans verksamhet, även om RLE-ämnet i praktiken har en särställning. Rätten består i att elever ska få befrielse från delar av undervisningen om föräldrarna upplever en viss aktivitet som utövande av en annan religion eller anslutning till en annan livsåskådning. Detta bör hanteras med respekt och lösas så smidigt som möjligt. För barn under 15 år är det föräldrarna eller vårdnadshavarna som skriftligen anhåller om befrielse. Elever som har fyllt 15 år får göra det själva.

Man kan inte bli befriad från undervisning i kunskapsstoff. "Befrielse är inte frihet till okunskap." Däremot kan man bli befriad från att delta i enskilda handlingar och aktiviteter. Som exempel kan nämnas att man kan bli befriad från att sjunga en psalm, men inte från att höra den, man kan bli befriad från att delta i julspelet, men inte från att se det. Det kan också i praktiken bli aktuellt med befrielse från att se ett julspel eller höra en psalm i klassituation. Motiveringen är att för små barn är det svårt att förstå skillnaden mellan ett deltagar- och ett observatörsperspektiv. Man kan bli befriad från skolgudstjänsten och eftersom det inom vissa religioner är problematiskt att hålla i andra religioners heliga skrifter kan man bli befriad t.ex. från att motta en bibel. Man kan befrias från att närvara i en kyrka, moské, synagoga eller annat motsvarande rum när religiösa ritualer utövas, men också från att vara med på en exkursion till någon av de ovan nämnda.

Befrielsen kan ses som en del av undervisning anpassad till varje elevs enskilda behov. Eleverna ska få det som de själva behöver och ändå en likvärdig undervisning. Det är viktigt att se befrielsen som någonting positivt. Den bygger på respekt för dem som inte önskar att deras barn ska vara med om en viss aktivitet. Att någon inte kan vara med om allting är ett uttryck för hur viktig religionen eller livsåskådningen är för honom/henne.

Skolan ska använda ett brett spektrum av metoder. Upplevelse och reflektion är lika viktiga som inläring av faktakunskap. Upplevelse är en nödvändig del av inläringen på samma sätt som musik och konst är viktiga ingredienser för att förstå en religion. Men samtidigt kan upplevelsedelen göra att någon inte kan vara med. Detta kan utnyttjas som en pedagogisk möjlighet. Det faktum att en

elev får befrielse från någonting visar på religionens plats, funktion och kraft. Det ger ett konkret exempel på att religion är mer än ett teoretiskt system, det får följder för den enskildes liv.

Bildförbudet inom islam visar på betydelsen av religiös konst. En enskild elev får inte känna sig utsatt, men det faktum att någon inte får avbilda profeter kan göras till en pedagogisk poäng. Likaså kan det vara upplysande för elever i den västerländska delen av världen, där många inte själva har någon erfarenhet av det heliga, att se att det finns människor för vilka det är kränkande att tvingas gå in i någon annans heliga rum. Det är klart att befrielsen kan leda till organisatoriska problem, men man bör komma ihåg att det handlar om respekterande av mänskliga rättigheter.

Samarbete, men inte förkunnelse

I maj 2003 godkändes trosupplärningsreformen (Trosopplæringsreformen) som innebär att staten ger understöd till religiösa samfund för att sköta sin del av undervisningen av sina medlemmar. I och med det har skillnaden mellan kyrkan och skolan blivit än mer tydlig. Skolan undervisar *om* tro, medan kyrkan undervisar *till* tro. Kyrkans dopundervisning ska inte ske i skolan. Bakgrunden är skolans ändrade roll och det pluralistiska samhället. Åren 2004–2008 var trosupplärningsreformen i sin försöksfas och nu genomförs den i hela landet.

Fortsättningsvis vill man ha ett samarbete mellan kyrkan och skolan. Därför satsar man just nu mycket på att hitta nya former för det. Det är lagstiftningen och läroplanerna som utgör utgångspunkt och sätter ramarna för möjligheterna. En viktig sak är att kyrkan vill vara en resurs för skolan. Ett exempel på det är när man i skolan ska tala om sorg och död. Detta är något som ofta upplevs svårt av lärare. Då kan det vara en lättnad att få göra ett studiebesök till kyrkan och gravgården, höra och se när någon guidar runt och visar de olika tillbehören vid en jordfästning och sedan höra stilla begravningsmusik spelas på orgeln. I den situationen blir samtalet ofta mer naturligt och fungerande.

Ett annat sätt på vilket skolan och kyrkan kan samarbeta är inom konst- och kulturprojektet "Den kulturella skolväskan" (Den kulturelle skolesekken). Det som Stortinget och andra myndigheter har sagt ut klart och tydligt är att det inte får förekomma förkunnelse. Men det är svårt både i teorin och i praktiken att dra en skarp gräns mellan vad som är förkunnande och vad som inte är det. Det finns också stora lokala skillnader i hur man uppfattar olika saker. Berättelser, sånger, det heliga rummet och ritualer kan vara förkunnande i sig själva. I praktiken är det ändå så att det som upplevs som problematiskt är direkt förkunnande: när man säger eller förutsätter något om vad eleverna bör tro, anse eller göra. Eleverna ska själva få möta, uppleva och tolka.